

השיעה היא עם ישראל האמיתי: מקומה של היהדות במחשבת האסלאם השיעי

מאת פרופ' מאיר מ' בר-אשר

עניינו של מאמר זה הוא עיון בתפיסה יוצאת דופן ומפתיעה למדי המצויה באסלאם השיעי כמעט מראשית התגבשותו במאה התשיעית לספה"נ ועד היום. כוונתי לתפיסה הרואה בשיעה את העם הנבחר ומזהה אותה עם ישראל. מתוך תפיסה זו צמחו בשיעה שתי מגמות סותרות כלפי עם ישראל, בשני מישורים: במישור הדוקטרינרי – ראייה בעם ישראל מופת קדום לשיעה ואף הזדהות מלאה עימו; במישור ההלכתי, מתוך תודעת הבחירה והעליונות המיוחדת את השיעה – וככל הנראה גם בהשפעת תורות חיצוניות שמקורן בין היתר בדת הזורואסטרית – התפתחו בשיעה הלכות טומאה וטוהרה מחמירות שתכליתן כפולה:

לתת ביטוי מעשי לעליונות השיעית ביחס ליהודים – ולמעשה ביחס לכל מי שאינם שיעים – ולהפריד בין השיעה, הרואה בעצמה זרע קודש נבחר, ובין המוני הכופרים והטמאים. חומרות הלכתיות אלו כוללות, בין היתר, איסור על נישואין עם יהודים ועם כל מי שאינם שיעים וכן איסור על אכילת בשר בהמה שנשחטה בידי יהודים ועל יתר מאכליהם. את דבריי כאן אקדיש רק להיבט הדוקטרינרי, דהיינו לשאלת הזדהותה של השיעה עם ישראל.

תפיסת הבחירה של השיעה היונקת מבחירתו של עם ישראל לא זו בלבד שלא נדחקה לקרן זוית במרוצת ההיסטוריה השיעית אלא שגם כיום היא

איור 1. תיאור של המאבק בין מֶרְחָב בן אֲבִי זִינְב, המנהיג היהודי של נווה המדבר ח'יבֶר שבצפון מערב חצי האי ערב, ובין עלי בן אבי טאלב, בן דודו וחתנו של מוחמד. המאבק בין השניים, שהתרחש בשנת 628 לספ"ה והסתיים בניצחונו של עלי ובכיבוש ח'יבר, נעשה סמל לעליויות האסלאם ולקיצה של הנוכחות היהודית בחצי האי ערב.

אני מבקש להראות את האופן שבו מובאים הדברים במקורות שיעיים ואת פשרם, אך לפני שאציג את התפיסה, אעמוד כאן בקצרה על שתי נקודות שיש להן חשיבות לצורך מסגור הנושא: הנקודה הראשונה היא שבדבריי כאן על השיעה אני מתכוון רק לזרם אחד בה – השיעה התרי-עשרית (בערבית: אלְשִׁיעָה אֶלְאֶת'נְאֶעְשְׂרִיָּה), שהיא הזרם המרכזי של השיעה, ושרוב מאמיני השיעה בעולם כיום נמנים עליו. על זרם זה נמנים השיעים באיראן, בעיראק, בלבנון, בתת-היבשת ההודית ובמקומות נוספים במרכז אסיה; הנקודה השנייה היא תיאור קצרצר של השיעה ושל הרקע ההיסטורי להופעתה. השיעה (בעברית: סיעה) היא קיצור של המונח "שִׁיעַת עֲלִי" (סיעתו של עלי), דהיינו תומכיו של עֲלִי בן אָבּוּ טַאֲלֵב, בן דודו וחתנו של נביא האסלאם מוחמד, ◀

עומדת במוקד של דיון אינטנסיבי. היא משמשת הן אנשי דת שיעים הן את יריביהם המנגחים אותם על שהם מחזיקים בתפיסה זו. הטענה המוכרת יותר בדבר ראייתה של הנצרות את עצמה, כבר בשלב קדום בהתפתחותה, כעם ישראל האמיתי (Verus Israel), מובנת לגמרי מכוח היותה של הנצרות דת שצמחה מתוך היהדות, ומכוח עובדה זו מובנת גם השאיפה או היומרה של הנצרות להיחשב למייצגת את הגילום המושלם והאמיתי של דת ישראל, הדת הנדחקת והדחויה. ואולם הטענה השיעית הדומה נשמעת תמוהה. על רקע האיבה והעוינות של המשטר השיעי בן זמננו באיראן ושל גרורותיו השיעיות כלפי מדינת ישראל ויהודה זרותה של התפיסה הזאת בולטת אף ביתר שאת. מה היה אפוא יכול להביא להתפתחותה של תפיסה כזאת בשיעה?

פרעה התנשא בארץ ופילג את יושביה לסיעות ודיכא קבוצה אחת מביניהן; את בניהם שחט ואת בנותיהם החיה, כי היה מן המשחיתים בארץ; ואנו (=האל) ביקשנו להשפיע חסד על אלה אשר דוכאו בארץ ולשים אותם מנהיגים (אַמֶּה) ויורשים (נֶאֱתָנוֹן), ולהושיבם על מכונם ולהראות לפרעה ולהמן ולצבאותיהם את כל אשר חששו פן יאונה להם מידם.

דברי הקוראן הללו, המתארים את עריצותו ואת רשעותו של פרעה כלפי בני ישראל, כוללים מניה וביה מינוח בעל פוטנציאל שיעי, דהיינו מילים ומונחים שהפרשנות השיעית מרבה להיאחז בהם כדי לעגן בהם רעיונות ועיקרי אמונה שיעיים אופייניים. דוגמאות לכך הן המילים הנקרות בפסוקים הנדונים כאן, כגון **אַמֶּה** (מנהיגים או אַמֶּמִּים), שבה ובדומותיה תולה הפרשנות השיעית, כהרים בשערה, הרבה מתורותיה על מוסד ה**אַמֶּמֶה** (המנהיגות הדתית באסלאם השמורה לאמאמים השיעיים, יוצאי חלציו של מוחמד); **נֶאֱתָנוֹן** (יורשים), שבה נאחזת הפרשנות השיעית כדי ללמוד על היות האמאמים יורשיו החוקיים הבלעדיים של מוחמד; **אַלְדִּין אֶסְתֵּעֶפּוּ פִּי אַלְאֶדְדִּי** (אלה אשר דוכאו בארץ), ביטוי המורה על מצבה הקיומי של השיעה לאורך רוב תולדותיה כמיעוט נרדף. הינה כך למשל מפרש עֲלִי אֶבְּרָהִים אֶלְקָמִי, פרשן שיעי נודע שפעל בשלהי המאה התשיעית ובתחילת המאה העשירית, את פסוקי הקוראן המצוטטים לעיל:

(מלשון הפסוקים הללו) אנו למדים שהדיבור בהם מופנה למעשה אל הנביא [מוחמד]. ומה שהאל הבטיח לשליחו [מוחמד] יתקיים למעשה אחריו וכי

שעל פי אמונת השיעה היה אמור להיות היורש הלגיטימי הבלעדי של הנביא, אלא שהוא נדחק ונעשק בידי קבוצה מקרב תומכיו הראשונים של מוחמד, והשלטון עבר לידיהם. הפילוג הזה סביב ירושתו של מוחמד הוליד קרע בקרב מאמיניו, ולימים התפתח ליצירת שני מחנות מתחרים, שקיימים למעשה עד היום: מצד אחד – מחנה הרוב, שבתקופות מאוחרות יותר הוגדר "סונה" ("הדרך הנכונה", אשר בעיני מאמיניה נחשבה למשקפת את דרכו ואת מנהגיו של נביא האסלאם) ואשר הפך להיות הזרם הדומיננטי באסלאם, ומנגד – דרך המיעוט, שהיא דרכם של צאצאיו של הנביא מוחמד מבתו פַּאטֶמָה וחתנו עלי, שהתפתחה להיות השיעה והתפצלה במרוצת ההיסטוריה לפלגים ולתתי-פלגים רבים שמרביתם עברו מן העולם. מתוכם נותרו כיום שלושה זרמים עיקריים, שלצד נקודות דמיון ביניהם – ואף ביניהם ובין האסלאם הסוני – התפתחו בהם דוקטרינות ייחודיות. לבד מן הפלג שבהמשך התפתחותו נודע כאמור כזרם התרייעשרי, הקרוי כך על שם שנים עשר מנהיגיו (בערבית: **אַמֶּמִּים**), יצוינו הזרם הזִּידִי, שמרכזו העיקרי מאז המאה התשיעית הוא בתימן (החות'ים בתימן הם אחד מענפיו), והזרם האסמאעילי.

אפתח במגמה השיעית הרואה בעם ישראל מופת קדום לשיעה (או מעין "פרוטו-שיעה"). מגמה זו מעוגנת בפירוש לפסוקי קוראן שונים. כך למשל פסוקי קוראן שבהם מתוארים בני ישראל במצרים, בדומה למקרא ובהשראתו, כסובלים תחת עול פרעה, מוצגים בפרשנות השיעית כדמויות מופת למי שבסבלם ובתלאותיהם מברורים ומסמלים את סבלה של השיעה לעתיד לבוא בשלטונם של אויביה. מגמה זו ניכרת למשל בפרשנות השיעית לפסוקים 4-6 בפרשה 28 ("הסיפור") המתארת את שעבודם של בני ישראל במצרים. כך נאמר בהם:

תְּאֵוִיל אֶלְאָ'אִיָּאֵת אֶלְזָאֶהְרָה פִּי פְזָא'ל אֶלְעֶתְנָה
אֶלְטָאֶהְרָה, פִּירוּשׁ לִפְסוּקִים גְּלוּיִים [בְּקוּרָאן] עַל
 אֻדוּת שְׁבָחִי הַמִּשְׁפָּחָה הַטְהוּרָה), מִפְּרִי עֵטוֹ שֶׁל
 הַמְּלֹמֵד הַשִּׁיעִי הָאִירָאֲנִי שֶׁרָךְ אֶלְדִּין עָלֵי אֶלְחֶסֶןִי
 אֶלְאֶסְתֵּבְרָאֲבָדִי, אִישׁ הַמָּאָה הַשִּׁש־עֶשְׂרֶה.
 מַעֲנִינֶת בַּמִּיּוּחַד הַמִּסּוּרָה הַזֹּאת שְׁבָה מִנוֹסְחִים
 הַדְּבָרִים נִיסוּחַ עֶקְרוֹנִי וּמַכְלִיל:

אמר (האמאם) עלי בן אלחֶסֶן: [...] "בְּרִי
 הַלֵּב שֶׁבְּקֶרְבֵּנוּ, אֲנוּ מִשְׁפַּחַת הַנְּבִיאִים,
 וְסִיעֵתָנוּ הֵם בְּמַעֲלָתָם שֶׁל מֹשֶׁה וְסִיעֵתוֹ;
 וְאִילוֹ אוֹיְבֵינוּ וְסִיעֵתָם – בְּמַעֲלָתָם שֶׁל
 פֶּרַעַה וְסִיעֵתוֹ".²

מסורות פרשניות אלה המובאות בחיבור האחרון
 ממקורות שיעיים בני תקופות שונות מלמדות
 שמדובר ברעיון שקנה לו שביטה בשיעה ולא
 בעמדה שולית או זניחה. סיפורי בני ישראל
 במקרא בלבד הקונְאָנִי משמשים אפוא תשתית
 לבניית האתוס המיוחד את השיעה כקבוצת
 מיעוט נבחרת שבכוחה לגבור על אויביה הרבים,
 וראוי להדגיש שהמכנה המשותף לכל סיפורי
 המקרא שהשיעה נוטה להשתמש בהם לקידום
 הרעיון הנדון כאן הוא העובדה שבמרכזם עומד
 מיעוט נבחר המועדף על פני רוב חוטא ודחוי
 או ניצחונו של המיעוט על הרוב. דוגמה ידועה
 וחביבה במיוחד על השיעה היא סיפור תיבת נח,
 שהמיעוט הזוכה להיכנס אליה, ובכך להינצל
 מכליה, מסמל את השיעה, ואילו שאר האנושות
 שנועדה לאבדון מסמלת את אויביה. דוגמה
 רווחת פחות היא סיפורו של גדעון, המעמיד את
 לוחמיו למבחן על מִי עֵין חֶרֶד (שופטים ז:ד-ח),
 המהדהד בקוראן בפסוקים 247-250 בסורה 2
 (הפרה), אף כי בסיפור הקוראני דמותו של גדעון
 מוחלפת בזו של טאלוט, הוא שאול. מוסר ההשכל
 שבו חותם הקוראן את האפיזודה הזאת ("מה
 רבים המחנות הקטנים אשר גברו על

האמאמים יהיו מבין צאצאיו; והאל נקט
 כאן לשון משל ב(הציגו) את משה ובני
 ישראל כמשל על אודותיהם (=על אודות
 השיעה) ואת פרעה וְהָמָן כמשל על
 אויביהם, שהרי פרעה הרג את בני ישראל
 ועשקם ואז הנחיל האל למשה ניצחון
 על פרעה ועל אנשיו. כיוצא בזה, [גם]
 את משפחת שליח האל – מצאו תלאות,
 מוות ועושק, מצד אויביהם, אך האל
 עתיד להשיבם לארץ יחד עם אויביהם
 ולהמית את אויביהם.¹

במסורת הזאת, שלא נעלמה מעיניהם של חוקרים
 קודמים (דנו בה בין היתר פרופ' מאיר יעקב
 קיסטר, פרופ' איתן קולברג ופרופ' אורי רובין),
 יש פתח להבנת פשר הזדהותה של השיעה עם
 בני ישראל. היא מבטאת את הזדהותה של השיעה
 עם ישראל כמיעוט נרדף, שתולדותיו רצופות
 הסבל והתלאות מבשרות את הסבל העתיד להיות
 מנת חלקה של השיעה, ומנגד – גאולתו של עם
 ישראל מידי אויביו יש בה הפחת תקווה בשיעה
 שהיא עתידה להיגאל משלטונם המצר והמתנכל
 של אויביה.

ארבעה יסודות הופכים את סיפור בני ישראל
 במצרים דגם אידיאלי ומקור השראה לשיעה,
 ועל כן אין לתמוה על שהשיעה בחרה להידרש
 לו: מדובר בו במיעוט נרדף (עם ישראל) הסובל
 משלטון אכזר ומתנכל; יכולתו של המיעוט
 להכניע את הרוב הנוגש והמתנכל; ולבסוף –
 להיגאל משעבודו ולזכות להקים בארצו ממלכה
 עצמאית.

המסורת שהבאתי כאן אינה חריגה. כמה וכמה
 מסורות כדוגמתה מובאות בזיקה לאותם פסוקי
 קוראן במקורות אחרים (למשל בחיבור הפרשני

אזור 2. מתוך הפירוש לסורה 17, מסע הלילה (אלֶאֶסְקָא), הנקראת גם "סורת בני ישראל", כתב יד 1076, דף 208א, אוסף ספריית ה-India Office שבלונדון

בפי הנביא מוחמד את הדברים האלה:

אני עבד האל ושמי **אַחְמַד** (אחמד הוא אכן אחד משמותיו של מוחמד!); ואני [גם בנו של] עבד האל ושמי **ישראל** וכל דבר [בקוראן] ש[האל] ציווה אותו (כלומר את ישראל הוא יעקב גם על פי הקוראן) – הוא ציווה גם אותי ובכל מקום שהוא (האל) התכוון אליו, הוא התכוון גם אליי.⁴

במהלך של לוליניות דרשנית דחוקה הפרשן השיעי מזהה את **ישראל** עם **מוחמד**. השימוש במסורת זו בכינוי עֶבֶד אֱלֹהָ (עבד האל) הוא דו־משמעי: מצד אחד זהו שם אביו של מוחמד, ומצד אחר הוא תיאורו של מוחמד עצמו כעבד האל. אך מניין הזיקה שאליה מכוונת המסורת בין מוחמד ובין ישראל? מוחמד בֶּאֱקֶר אֶלְמַג'לִסִּי, אחד מגדולי חכמי השיעה באיראן במאה השבע־עשרה, דן במסורת הזאת ומפרש אותה על סמך הדמיון הצלילי שבין השם המקראי **ישראל** ובין הפועל אֶסְרָא שבו מתאר הקוראן את מסע הלילה (**אֶסְרָא**) הפלאי של עבד האל המזוהה עם מוחמד ממכה לירושלים. הפועל אֶסְרָא (שפירושו "הסיע בלילה") בפסוק הראשון של פרשה 17 (מסע הלילה) יכול להישמע כמזכיר, לפחות חלקית, את השם **ישראל**, אך לא ברור כיצד שם זה המכוון לתיאור מסע הלילה יכול לכוון גם לנוסע עצמו, הלא הוא מוחמד. מכל מקום, המסורת השיעית קיבלה את הזהות (הרעיונית למצער) בין מוחמד ובין ישראל (שמו האחר של יעקב גם בקוראן), ואם זהים הם נגזרת מכך גם הזהות שבין צאצאיהם.

רעיון קרוב, אך לא זהה, מובע במקורות שיעיים מתקופה מאוחרת יותר, שזמנם כשבע מאות שנה ויותר אחרי זמנם של אלה שבהם הובאו

מחנות גדולים מהם, כאשר הרשה האל..." הוא גם המפתח להבנת הצורך של המסורת השיעית בסיפור הזה ובדומיו, ויש להניח שאילו הכירה השיעה את סיפור מלחמת החשמונאים ביוונים גם הוא עשוי היה להצטרף למאגר הסיפורים הללו.

מעניין שהמהלך הפרשני הטיפולוגי האופייני לפרשנות השיעית בהצגת סיפורים אלה דומה מאוד לאופן הקריאה של הנצרות הקדומה את תולדותיהם של אישים ושל קבוצות במקרא כמנבאים ומטרימים את קורותיהם של ישו והנצרות.

מגמה אחרת בשיעה, מרחיקת לכת בהרבה מזו שהצגתי עד כה, מציגה זהות מוחלטת בין השיעה ובין עם ישראל. למן המאה התשיעית לספה"נ מסורות שיעיות המושמות בפייהם של אמאמים חשובים בשיעה (שהבולטים שבהם הם האמאם החמישי מוחמד אל־בֶּאֱקֶר והששי ג'עֶפֶר אל־צֶאֶדְקֶה, שפעלו במאה השמינית לספה"נ) מביעות רעיון זה ומעגנות אותו בביאורם לפסוקים מפורשים בקוראן. הדברים נאמרים, למשל, סביב פסוק 47 (=122) בפרשת 2 (הפרה), המציג את עם ישראל כעם הנבחר: "הוי בני ישראל זכרו את החסד אשר נטיתי לכם בהפלותי אתכם מכל בני האדם".

במסורת פרשנית אחת מני רבות הנדרשות לפסוק הזה, שהוא אחד הבולטים בפסוקים המציגים את עם ישראל כעם הנבחר, נאמר: "[המילים] 'הוי בני ישראל' – הם אנחנו (כלומר השיעה) **במיוחד**" (ואפשר לתרגם גם: "הם אנחנו **בלבד**"), ובמסורת סמוכה באותו מקור נאמר: "[הפסוק הזה מוסב] במיוחד על אודות משפחת מוחמד (דהיינו: השיעה, שהם צאצאיו)".³

פשר דחוק לזיהוי התמוה של השיעה עם בני ישראל ניתן במסורת אחרת באותו מקור השמה

אל מול עמדה זו, הממשיכה את המגמה המוכרת מן השיעה הקדומה, נשמעים קולותיהם המתריסים של חכמים סונים שדוחים אותה ומגחיכים אותה. אדגים את הקולות הללו בדבריו של מוחמד אל־אֶדְרֶסִי, קומיקאי תימני מפורסם, המכנה את עצמו בשם העט הסטירי "אֶאִית אללה אל־כַּבְרָא אל־מַעְרַג'אִנִי". באחד מסרטוני האנטי־שיעיים הפרודיים הוא מציג באור מגוחך את רעיון הזהות שבין השיעה ובין בני ישראל, שבעיניו הוא מופרך מיסודו. הכיצד יעלה על הדעת – שואל אל־מַעְרַג'אִנִי בלעג – שהאל יאפשר זיהוי של השיעה עם בני ישראל, שהקוראן מציגם כהורגי נביאים? בסרטון הזה, כבעשרות אחרים דוגמתו, מכוון אל־מַעְרַג'אִנִי לשים ללעג תפיסות ואמונות שיעיות שונות מבית מדרשם של חכמי דת שיעים באיראן ובעיראק, שלדעת אל־מַעְרַג'אִנִי יש להוקיעם ולדחותם.⁷

סיכום

חרף הדמיון הרב בין עמדותיהם של האסלאם הסוני והשיעי כלפי היהודים והיהדות, האסלאם השיעי מתאפיין בכמה גְּמדות ייחודיות לו, הנובעות מתפיסה עצמית של בחירה ומיוחדות. עמדה אחת היא הזדהות עם עם ישראל, ועמדה אחרת, המנוגדת לה, היא היבדלות מן היהודים באמצעות דיני טומאה וטוהרה מחמירים, תופעה שמן הבחינה הפנומנולוגית ניתן למצוא לה מקבילות גם בדתות ובכיתות אחרות, כגון בקרב כיתות מדבר יהודה.⁸

הדרך ליישב את הסתירה העמוקה בין שתי גישות אלה כלפי היהודים היא שימוש בדיכוטומיה המובנית בקוראן עצמו בין בני ישראל (בְּנֵי אֶסְרָאִיל) ובין היהודים (יְהוּד). אלה שתי מהויות שונות בתכלית. תפיסת הבחירה של עם ישראל ובעקבותיה הזדהותה של השיעה עימו נקשרת בבני ישראל הקדמונים, אלה הנזכרים

המסורות הקודמות. מקורות אלה אינם רק אוצרים בתוכם מסורות קדומות אלא אף מחיים אותן ועוסקים בשימורן ובהנחלתן, ובכך מצביעים על חיוניותן ועל הרלוונטיות שלהן גם בימיהם של המחברים המאוחרים. כוונתי למשל לשני חיבורי פרשנות הקוראן – **תפסיר אלצאפי** של מֶחְסֵן אֶל־פִּדְ אֶל־כַּאשְאִנִי (מת בשנת 1680 לספה"נ) ו**תפסיר אל־בַּרְהַאן** מאת יוסף אל־בַּרְהַאנִי (מת בשנת 1772 לספה"נ), שניהם מלומדים שיעים בולטים שחיו ופעלו באיראן. מסורת אחת המשותפת לשניהם, שאף היא עוסקת בפסוקים הדנים בבחירת עם ישראל, חותמת בדברים הבאים המושמים בפיו של הנביא מוחמד ויש בהם הרחבה והכללה של מה שנאמר במסורת הראשונה שבה פתחת. כך נאמר בה:

כל דיבור נאה (בקוראן) אשר ברובד הנגלה שלו מופנה אל בני ישראל מכוון, על פי הרובד הנסתר, אליי (כלומר אל מוחמד) ואל בני משפחתי (דהיינו אל השיעה, שהם כאמור צאצאיו של הנביא).⁵

לחו של הרעיון הזה לא נס גם בכתביהם של חכמים שיעים בני זמננו והם חוזרים ונדרשים לו. שיוט בחומר המצוי ברשת האינטרנט מלמד כמה בוער הנושא הזה. המלומד השיעי העיראקי הגולה עֶבְד אֶל־חֵלִים אֶל־עִזִי מאמץ את התפיסות המשתקפות במסורות שצינתי, וכדי להשיב על התמיהה מה לבני ישראל ולשיעה, הוא אומר:

המושג "בני ישראל" הוא מושג בעל משמעויות משתנות. הוא מופיע בקוראן במשמעות "צאצאי יעקב" וישראל הריהו יעקב; והוא מופיע במשמעות היהודים שהם גם השיעים; לעיתים המונח מופיע בהוראה של שבח ולעיתים בהוראה של גנאי...⁶

במקרא, שהיחס כלפיהם בקוראן הוא לעיתים קרובות חיובי אף אם אינו חף מביקורת כלפיהם ומהטלת דופי בהם. לעומת זאת ראייה ביהודים כטמאים מכוונת לא כלפי בני ישראל אלא כלפי היהודים, בני דורו של מוחמד, שהיחס כלפיהם בקוראן הוא שלילי, ורוב ההאשמות המכוונות כלפי היהודים בקוראן מוסבות אליהם ולא כלפי עם ישראל המקראי.

אחתום בעניין מאלף שעמד עליו לראשונה פרופ' שלמה פינס, והוא ממחיש את הזיקה הרעיונית שבין האסלאם ליהדות בשאלה הנדונה כאן.

רעיון הבחירה ששורשיו, כפי שראינו כאן, נטועים במקורות מקראיים, התגלגל לאסלאם והתפתח בו ביתר שאת במקורות שיעיים. אך בכך לא תמה דרכו. במאמרו המכונן על מונחים ותפיסות שיעיות בספר "הכוזרי" לרבי יהודה הלוי¹ הראה פינס שרעיון הבחירה שהתגלגל למקורות שיעיים מצא את דרכו שוב אל היהדות, ובמאה השתים־עשרה נעשה ציר מרכזי בספר "הכוזרי". לימים הורחב הדיון בנושא זה בידי ד"ר אהוד קריניס. לפנינו אפוא גלגול של רעיון מן המקרא אל המקורות השיעיים ומהם אל מקור יהודי חשוב ורב השפעה.

מקורות

- (1) עֲלֵי אֶבֶן אֲבִרָהִים אֶלְקָמִי, תַּפְסִיר אֶלְקָמִי, נִגְ'ף 1387 לַהֲגֵרָה, כִּרְך 2, עִמ' 133.
- (2) שִׁרְך אֲדִלְדִּי עֲלֵי אֶלְחָסִינִי אֶלְאֶסְתֵּרֶאבְּאֲדִי, תְּאֹוִיל אֶלְא'אִיַּת אֶלְאִהֲרָה פִּי פִּדְאֶ'ל אֶלְעֵתְרָה אֶלְטֵאֲהֲרָה, קֹוֹם 1470 לַהֲגֵרָה, כִּרְך 1, עִמ' 414.
- (3) אֶבֶן אֶלְנֶדֶר מֹוֹחַמַד בֶּן מִסְעֹוֹד אֶלְעִיַּאשִּׁי, תַּפְסִיר אֶלְעִיַּאשִּׁי, מֵהֲדוֹרֵת הָאֶשֶׁם אֶלְרֶסוּלִי אֶלְמַחְלָאֲתִי, קֹוֹם 1380 לַהֲגֵרָה, כִּרְך 1, עִמ' 44.
- (4) שֵׁם.
- (5) הַמְסוֹרֶת מֹוֹבָאֵת גַּם בַּהֲעֵרָה לַתַּפְסִיר אֶלְעִיַּאשִּׁי, כִּרְך 1, עִמ' 44, הֵעֵרָה 4.
- (6) עֶבֶד אֶלְחִלִּים אֶלְעִיַּיְזִי [7 בֹּאוּגוֹסֶט 2022] "מֶן הֵם בְּנוֹ אֶסְרָאֶ'ל פִּי אֶלְקֶרְא'אֵן?... (מִי הֵם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּקוֹרְאֵן)" [יֹוֹטִיב] <https://www.youtube.com/watch?v=3RLsr6nTUtk>. כְּנִיסָה אַחֲרוֹנָה לְאַתֵּר בִּי־בֶמָרֶס 2025.
- (7) מֹוֹחַמַד אֶלְאֶדְרֵעִי [23 בֶּמָרֶס 2024], "אֶלְשִׁיעָה הֵם בְּנוֹ אֶסְרָאֶ'ל (הַשִּׁיעִים הֵם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל)" [יֹוֹטִיב] <https://www.youtube.com/shorts/MiKJ8l1Syjs?app=desktop>. כְּנִיסָה אַחֲרוֹנָה לְאַתֵּר בִּי־בֶמָרֶס 2025.
- (8) י' שִׁיפְמֶן, הַלְכָה, הַלִּיכָה וּמִשְׁחִיּוֹת בְּכַת מִדְבַר יְהוּדָה, יְרוּשָׁלַיִם 1993, עִמ' 248–257 ו־298–298.
- (9) Shlomo Pines, "Shi'ite Terms and Conceptions in Judah Halevi's *Kuzari*," *Jerusalem Studies in Arabic and Islam*. vol. 2 (1980), pp. 165–251